

Мр Ивана КРСТИЋ-МИСТРИЦЕЛОВИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Доношење и значај Полицијске уредбе из 1850. године

UDK: 351.74(497.1)(094.5) „1850“

Апстракт: Полицијска уредба од 18. маја 1850. године један је од најстаријих, а за време и прилике у којима је настала, и један од најпотпунијих и најсавременијих закона. Иако су многи њени параграфи изрично или прећутно укинати или измењени доношењем нових закона, она је у Кнежевини/Краљевини Србији била на снази дуже од пола века. Уредба је настала у време тзв. уставобранитељског режима, а из потребе да се ауторитет полицијских власти ојача уз очување „правде и правде“. До издавања ове Уредбе за суђење иступних дела били су надлежни углавном судови, при чему није било ни специјалног поступка за њихово извиђање и пресуђење, нити систематског казног законика за њихово кажњавање. Преоптерећеност и недовољна специјализованост судова за суђење иступних дела, резултирали су изостанком њиховог кажњавања, што је негативно утицало на личну и имовинску сигурност, о чему се имала старати полиција, али она, пак, није у својим рукама имала опипљива средства којима би своје уставне обавезе могла извршавати на одговарајући начин. Уредбом из 1850. године извиђање и суђење иступних дела (тзв. полицијских преступака) пренето је у надлежност полицијских власти, прописан је посебан поступак за њихово извиђање и одређене казне за починиоце ових дела. Казнителни законик за полицајне преступке од 27. маја 1850. године донет је у истом циљу као и Уредба, а њиме су обухваћени полицијски преступи разврстани у групе према заштитном објекту.

Кључне речи: уставобранитељи, уредба, полицијски преступ, полицијске власти, казна.

Увод

Развитак полицијских власти у Србији XIX века одвијао се у оквирима њеног државноправног развитка. У периоду Првог устанка (1804-1813), на простору ослобођеном од Турака, стварани су независни српски органи, међу којима 1811. године и попечитељ внутрени дела. Слом уставничке државе и повратак Србије под турску власт за последицу је имао укидање створених државних институција. За владавине кнеза Милоша

Обреновића (1815-1830) успоставља се систем тзв. „двовлашћа“, када се уз турски изграђује и домаћи апарат власти, који ће формално признање добити стицањем самоуправе Кнежевине Србије 1830. године. Врховна власт била је централизована у рукама кнеза Милоша, те су и полицијски органи били готово његови лични служитељи. Државни савет, орган који је са кнезом, по одредбама хатишерифа, имао делити законодавну и управну власт, био је олигархијско тело састављено од највиђенијих српских старешина. Незадовољни Милошевим деспотизмом који их је спутавао да путем политичке моћи остваре своје економске интересе, саветници почињу борбу за ограничавање кнежеве власти у форми борбе за уставност. Њихова настојања резултирала су доношењем тзв. *Сретењског устава 1835. године*, који је Кнезу и Савету поверио законодавну и извршну власт, а Народној скупштини дао саветодавну улогу. Суспендовање овог првог српског устава под притиском великих сила (Русије, Турске и Енглеске) кнез Милош је једва дочекао, али то није спречило олигархију да настави своју борбу која ће резултирати доношењем тзв. *Турског устава 1838. године*. По одредбама овог Устава, законодавну и извршну власт и даље деле Кнез и Државни савет, али је сада међусобни однос снага промењен у корист Савета – ово тело се састоји од 17 доживотних чланова које кнез поставља, али их не може сменили, тј. они су непокретни.¹ Већ наредне године уставобранитељи су и противуствано проширили своје надлежности, прописима *Устројенија државног Совјета* да при избору нових чланова Савета кнез мора уважити мишљење Савета и да министри морају бити из реда чланова Државног савета (по истеку министарског мандата опет се враћају у Савет).² Пошто је изгубио могућност да сам бира саветнике и министре и тако остао без стварне власти, кнез Милош је исте године абдицирао и напустио Србију. Ни његов син Михаило није дуго остао на кнежевском положају – већ 1842. уставобранитељи су га збацили са власти и за кнеза довели Александра Карађорђевића, под чијим ће именом и владати све до 1858. године.³

Уставобранитељски режим је значајан период у историји модерне српске државе, јер тада „настају први почеци детаљне државне организације“, ствара се први судски и административни механизам и прве прос-

¹ По чл. 8 *Устава* саветнике поставља кнез „под условијем, да они буду совршено познани између њихови сограђана, својом способностију и своим квалитетом честног човека, да су учинили какове услуге својему отечеству, и заслужили одобреније обште“, а по чл. 17 *Устава* саветници нису могли бити збачени „докле не би било доказано код ... Високе Порте, да су се они учинили повини због каквог преступленија, или због нарушенија закона и уредаба земаљски“.

² *Устројенијем* је предвиђено да при избору саветника „нужно је предварително предложеније и мненије Савета“, као и да се упражњено министарско место попуњава из реда саветника „и то из узрока, што су у Совет намештени људи најспособнији, најзаслужнији и најповеренији, и што се Попечитељи, док су у дужности и сами сматрају, као членови Савета...“.

³ Крај уставобранитељског режима представља тзв. Светоандрејска скупштина, одржана 1858. године, која је збацила кнеза Александра Карађорђевића и успоставила династију Обреновића.

ветне установе.⁴ Основне идеје уставобранитеља – правно обезбеђење приватног живота и сопствености грађана и ограничење кнеза – остварене су широком законодавном делатношћу.⁵ Имајући у виду значај полиције за држање народа у покорности према власти, јасно је да је било нужно њено уклапање у уставобранитељски концепт владавине по коме је народ пупила а власт тотор. У Милошево време полиција је била надлежна не само за готово читаву администрацију, већ и за добар део судске власти, што је свакако било претерано, док јој је *Уставом од 1838. године* одузета не само судска, већ и велики део административне власти, чиме се опет отишло у другу крајност.⁶ Уставне надлежности Министарства унутрашњих дела одређене су у члану 19: „Дјела Полиције, Карантина, издавање налога Кметски властима Окружија земаљски, управљеније заведенија общеполезни и пошта, содржаније великим друмовима и извршеније уредаба касателно воинства гарнизона Земаљског – све ово принадлежат ће Санвнику опредељеному за дјела внутрења“. Министарство унутрашњих дела је било подељено на више бироа, а министар је морао бити српски држављанин. Полицијске власти нису имале право задржавања лица у притвору дуже од 24 сата. Уведена је обавеза да се званичне радње окружних и среских начелстава заводе у регистре, као и обавеза министра да кнезу подноси годишњи извештај о стању јавног реда и мира у земљи, криминалу и другим питањима из надлежности полиције.⁷ *Устројством окружних начелништва и главним дужностима среских начелника*, од 12. маја 1839. године, прописано је да наредбе окружним начелницима могу издавати сва три министарства (унутрашњих дела, финансија и правде), али су они били подређени само министру унутрашњих дела који их је постављао и смењивао.⁸ *Законом о устројству централног правленија*, од 9. јуна 1839. године, Министарство унутрашњих дела подељено је на три одељења: полицајно-економическо, карантинско са санитетом и војено.

⁴ Јовановић, С., (1990), *Уставобранитељи и њихова влада*, Београд, стр. 29.

⁵ То су нпр. *Закон о устројству општина из 1839*, *Закон о устројству окружних судова из 1840*, *Закон о Врховном суду из 1846*. (од 1855. и Врховни и Касациони, а од 1858. чисто Касациони суд), *Српски грађански законик из 1844*, *Законик о судејском поступку у грађанским делима из 1853*, *Закон о устројенију јавнога училишног наставленија из 1844*. (измењен 1853.), *Закон о основним школама из 1857*, *Закон о трговачкој школи из 1844*, *Закон о војној школи из 1850*, *Закон о земљоделској школи из 1853*, *Закон о поштама из 1843*, *Еснафска уредба из 1847*, *Устројење духовних власти из 1847*, *Шумска уредба из 1857*, *Закон против нарушитеља јавног поретка из 1843*. итд., као и бројни подзаконски акти.

⁶ „Никад полиција у Србији није имала мање дужности и власти, но у овом времену и по овом Уставу...“, Алимпић, Д., (1920), *Полицијска уредба*, Београд, стр.21.

⁷ Опширније о томе види код: Зекавица, Р., (2006), *Историјски развитак полиције у Србији XIX века с посебним освртом на појаву и развој контроле њеног рада*, Безбедност, бр.1, стр. 162.

⁸ *Зборник закона и уредаба изданих у Књажеству Србском*, I, стр. 78, Београд, 1840. Већ 8. јула исте године донет је *Додатак устројству полицијских власти од 12. Маја 1839. за њихово поступање, као и поступање општина и кметова противу криваца*, којим је предвиђена обавеза контроле рада окружних над среским начелницима и предвиђене обавезе села и општина у вршењу полицијске власти. *Зборник*, I, стр. 84.

Пошто су „сва надлежательства централне државне управе“ 1841. године премештена из Крагујевца у Београд, 20. децембра исте године установљена је Управа вароши Београда, под непосредном влашћу државне управе.⁹ У јулу 1843. године донет је *Закон против нарушитеља јавног мира и поретка*, а 22. октобра исте године и *Решење, којим се прописују казни и суђења поступак за бунтовање и издајство против државног поретка*. Полиција, међутим, на основу свих ових закона и подзаконских аката, није имала право кажњавања (тј. изрицања прописаних казни), које је припадало искључиво суду. Наиме, све кривице судио је суд и полиција је непокорне могла само тужити суду. Ово право се у пракси није показало нарочито корисним, јер судови, пренатрпани, послом нису много пажње поклањали мањим кривицама, те су се иступи неадекватно извиђали и споро судили.¹⁰ Да би слика била потпуна, овоме би требало додати и чињеницу да нису постојали ни посебан поступак за ислеђење и суђење иступа, као ни систематски законик за њихово кажњавање.¹¹ Министар унутрашњих дела, Илија Гарашанин, констатовао је да полиција, лишена права кажњавања, нема више „дејствителне снаге“, те је 10. септембра 1849. године Државном савету спровео на оцену два законска пројекта: *Устројеније полиције* и *Закон полицајни*. У спроводном писму министар најпре износи уверења до којих је дошло Попечитељство унутрених дела: 1.) Да полиција по постојећем устројењу нема никакве власти и слабо је уважена у народу; 2.) Да се земаљске уредбе и правитељствене наредбе које се преко полицијских власти народу саопштавају „по већој чести не набљудавају зато, што Полицајна власт нема власти нарушитеље Уредаба земаљских и наредба полицајних на одговор узимати, и њи принудити на набљудавање исти“, 3.) Да су полицијске власти принуђене „полицајна преступленија често не кажњена оставити само, да не би код Суда са преступником судити се и онде као парничари морале долазити“, 4.) Да примирителни судови¹² и оне мање преступе који су им поверени не пре-

⁹ Указ којим је установљена управа вароши Београда, *Зборник*, II, 158.

¹⁰ „Што је главно, судовима није било толико до тога да одрже пошто-пото ауторитет полиције, колико им је било до тога да ниједан српски грађанин не буде неправедно кажњен; под изговором да кривица није доказана, они су доста олако пуштали оне које би полиција оптужила, и после тога с ауторитетом полиције стојало је само још горе“. Јовановић, С., (1990), *Уставобранитељи и њихова влада*, Београд, стр. 54. Као пример, Јовановић наводи једног сељака у ужичком округу, који је када су дошли пандури да га зову капетану, легао на земљу и није хтео да се макне с места.

¹¹ Сва кривична дела уопште извиђана су и пресуђивана на основу *Правила за ислеђење и суђење кривичних дела* од 11. фебруара 1842, а казна је одређивана по разним специјалним уредбама, законима и наредбама полицијских власти, издаваним због безбедности или општег мира и поретка на основу чл. 13 *Закона против нарушитеља јавног мира и поретка*. Казна за неизвршење ових наредби била је од 7 дана до 6 месеци затвора, али су и ове казне изрицали судови. Решењем од 21. фебруара 1846. године дато је право полицијској власти да телесно казни „оне, који неће на позив да дођу, нити се дају довести“ *Зборник*, III, стр. 106.

¹² Примирителни судови су, према *Уставу од 1838*, постојали у свакој општини (називају се и сеоски) као првостепени судови. Другостепени су били окружни (њих 17), а највиша судска инстанца био је Апелациони суд са седиштем најпре у Крагујевцу, а од 1841. у Београду.

суђују зато „што нису ради својим житељима да се замера и освети да се излажу“, те се услед тога преступи умножавају, 5.) Да се многи оштећени не обраћају суду „да неби често више пута тумарајући Суду, сами себе још већој дангуби и штети излагали“, 6.) Да нарочито полицијски иступи и преступи често остају некажњени јер „Суд изследованије Полицајних власти у месту учињено у достојно призреније не узима“ па се догађа да и они који су преступ признали, ако пред судом то порекну буду оглашени невиним, 7.) Да управо то даје повода „неспоразумљењу између Суда и Полицајне власти“, 8.) Да због прешироке надлежности судови споро суде, што би се могло отклонити када би се „мања изтупленија и преступленија полицајна код Полицајних власти расправљала“, 9.) Да је узрок бројним неправедним пресудама и то што полицијска власт нема право кривца задржати дуже од 24 сата, у ком року није могуће прибавити неспоран доказ о његовој кривици, 10.) Да се народ тако деморалише, јер је уверен да се „одрицањем и лагалама код Суда оправдати може“, 11.) Да је „благообразна част народа“ веома незадовољна што се преступници пуштају некажњени и њихова имовина „излаже небезбедности“, 12.) Да полицијске власти с великом муком извршавају налоге правитељства, јер их народ не уважава, те се „знаци анархије показују“, 13.) Да се „овим начином земља и народ држати не може“, јер где полиција власти нема „ту и сама власт Правитељства ишчезава“, и 14.) Да „Овим начином Попечитељство внутрени Дела није у стању, по определенију своме, закони поредак у земљи држати“. Гарашанин каже да је Попечитељство нашло за нужно сачинити пројекат „Устројенија Полицајних власти“ и пошто их је „подвргло комисијоналном прегледању“, тако пречишћене подноси их на „височајше благоразсмотреније“. Најзад, министар најављује да ће Министарство ради тачног вршења полицијске дужности сачинити и издати „Полицајна настављенија“, како би сваки полицијски чиновник знао своје дужности „у свима догодити се могућим случајевима“ и не би се могао изговорити незнањем. „По преднаведеним и овде приложеним пројектима извршителна власт дошла би до власти, народ би се у подчињенију и послушности одржао, поредак и безбедност би се у земљи утемељили, и тако би народ своје и обште благостање узвисио“.¹³ Пројекат Устројенија Полицајни власти имао је 158 параграфа, разврстаних у четири главна одељка: 1. О Полицајним Надлежателствима и Полицајним Судовима (§ 1-30); 2. О Предметима Полицајног Суда (§ 31-37); 3. О Казни Полицајни Преступленија (§ 38-53); 4. О Судопроизводству Полицајног Суда (§ 54-158). Последњи одељак имао је ове подељке: а) О иследованију; б) О законим доказателствима; в) О изрицању пресуде, и г) О извршењу пресуде. По чл. 33 Пројекта „Полицајно преступленије зове се свако оно дело, које

¹³ Попечитељство внутрени дела Државном Савету 10. септембра 1849. године, П№25701, Архив Србије, Државни Савет, 1850, бр. 87.

се противу наредба полицајни учини, или које би се на неугодност, штету и пагубу сажитељства чинило“. Комисија је Пројекат знатно изменила¹⁴, те је он сведен на 51 параграф, који су без икаквих измена усвојени на пуној седници Државног Савета. Пошто је добила кнежеву санкцију, објављена је 18. маја 1850. године под називом *Уредба о томе, како ће полицијске власти са полицијским преступницима поступати и казнити*.¹⁵

Полицијска уредба од 18. 5. 1850. године

Врсте „полицајних преступака“

Према првом параграфу полицијске уредбе „*полицајни преступак*“ је „*свако оно дело за које полицајни Законик виновнику казну одређује*“.¹⁶ Овај полицијски казнителни законик издат, 27. маја 1850. године чини целину са овом Полицијском уредбом.¹⁷ У двадесет глава полицијског казнителног закона су према заштитном објекту разврстани полицијски преступи и прописане казне за ове деликте.

У првој глави, *О непослушности и противству према полицајним наредбама и властима*, најпре је прописана општа обавеза свих да се повинују законитим полицијским наредбама под претњом казне, а затим је прецизирано која понашања улазе у ред ових полицијских преступа.¹⁸

У другој глави, *О јавном миру*, санкционисани су полицијски преступи против јавног мира.¹⁹

¹⁴ Комисију су чинили председник Савета, Стефан Стефановић, чланови: Стефан Стојановић, Јован Вељковић и Стефан Марковић, и секретар Јован Стеић. Одбачена је установа полицијског суда, о чему ће више речи бити на другом месту, знатно је смањена надлежност полицијских власти за извињање и пресуђење тежих полицијских преступака и приходи од наплаћених новчаних казни уместо у окружне школске фондове усмерени у општинске, односно у државну касу.

¹⁵ *Зборник закона и уредаба изданих у Књажевству Србском*, V, стр. 187.

¹⁶ *Казнителни законик за полицајне преступке*, *Зборник V*, стр. 129. Пројекат уредбе је у чл. 33 овако дефинисао полицијски преступ: „*Полицајно преступленије зове се свако оно дело, које се противу наредбама полицајни учини, или које би се на неугодност, штету и пагубу сажитељства чинило*“. Објашњењем од 21. децембра 1853. дато је упутство полицијским властима да се §. I. има разумети као „уводно правило, и да се преступници имају казнити по изричним даљим одредбама тога закона“. *Зборник VII*, стр. 128. *Казнителни законик* од 19. марта 1860. полицијски кажњиво дело назива *иступ*, чиме прећутно укида овај §. I.

¹⁷ У даљем тексту када се буде давала оцена *Полицијске уредбе*, подразумеваће се и *Казнителни полицијски законик*.

¹⁸ То су: неодазивање позиву полицијске власти; непоштовање наредбе да се не иде на „*каково опасно место*“; неизвршење наредбе да се иде на стражу, у патролу, „*на ајку вредоносне дивљачи*“, у потеру за хајдучима и у опасно време на кордонску стражу; узнемиравање полицијских власти у вршењу званичне дужности, њихово ружење и псовање; позивање или наговарање људи на противљење наредбама полицијских власти (уколико би се позив/наговор послушао или изазвао „*зла следства*“, као и у случају оружаног противљења полицији, претње отпором или употребе оружја кривац се предаје грађанском суду „*на већу казн*“); подстрекавање или подмићивање некога на лажну тужбу против власти; лакоумно ширење гласова или порука управљених на „*поруку земаљски власти*“ (уколико је учињено из зле намере и пакости или се његовим извршењем наруши јавни мир и поредак у земљи кривац се предаје грађанском суду), и најзад, уништење или оштећење наредби и објава полицијских власти.

¹⁹ Ту спадају: свака непристојна вика и „*велегласна свађа и грдња*“ уопште, а посебно на јавним

Трећа глава прописује полицијске преступе против *вере и закона*.²⁰

У четвртој глави предвиђени су полицијски преступи „*противу нравствености и благи обичаја*“.²¹

Полицијски преступи који се тичу *васпитања деце* обухваћени су петом главом.²²

У глави шестој санкционисани су полицијски преступи којима се повређују *личност и част*.²³

Седма глава регулише полицијске преступе против *безбедности живота и здравља људи и домаћих животиња и чистоте*.²⁴

местима; неодазивање позиву или наредби полицијске власти да се окупљени „*раздражени*“ људи разиђу (ако то окупљање може бити повод „*узрујању житеља или повреди јавног мира*“), као и пуцање из пушке у вароши, на панађуру или на сабору код цркве, а без знања и допуштења власти.

²⁰ У њих се убрајају: отварање дућана у недељне и празничне дане, означене црвеним словима у календару; држање отворених врата кафеџница, крчми и механа за време богослужења; играње карата, билијара или друге игре за време богослужења (починилац овог преступа је кафеџија у чијој је кафани дело учињено); лармање, свирање, викање и свако друго неуљудно понашање код цркве за време бојје службе; псовање онога што је свето по „*закону цркве*“; хуљење на веру, одвраћање деце и људи од цркве и црквеног закона; јавно весеље или бал у гостионици, механи или кафани за време поста или уочи празника; ископавање мртваца из гроба из сујеверја; врачање, гледање у карте чиме се шири сујеверје, као и означавање места где се може ископати новац; најзад, радња пољских тежачких послова недељом и на „*господски празник*“ (изузев ако је реч о очигледној нужди).

²¹ То су: јавно „*блудочинство*“ жена; подвођење; ванбрачни живот; певање срамних песама и изговарање срамних речи на јавном месту; стављање „*јавно на углед*“ скаретних фигура или писама; недозвољена прошња (забрањено је било просити у варошима где постоје сиротињски заводи); беспосличарење и пијанство „*по меанам и код казана*“, као и јавно салетање, дирање или напаствовање „*женскиња*“.

²² Такви су: отварање приватне школе без дозволе надлежне власти; одвраћање од школе и спречавање одлажења у школу туђе деце; подстрекавање деце против учитеља, побуђивање деце на непокорност и омаловажавање и ружење учитеља пред децом, најзад, и давање прилике ђацима „*к развратности*“.

²³ То су: напад или грдња ружном псовком; изношење на подсмех или поругу нечијег имена и образа (тзв. опорочавање); оговарање у циљу заваде појединаца или фамилија; одавање лекарске тајне учињено од лекара, апотекара или бабице (изузев на захтевање власти); физички напад без тежих последица (ко некога „*ђуши или удари, али не окрвави нити рани*“), као и туча. Починилац убиства (и нехатног и умишљајног) предаје се грађанском суду.

²⁴ То су: сахрањивање умрлог „*пре 24 сата*“ без посебног одобрења; покушај самоубиства (уколико није у питању добровољни одустанак); пребрзо јахање или вожња кола на местима где пролази више људи; качење или прислањање на прозор или стављање на кућу оних ствари које могу пасти и нанети штету пролазницима; просипање кроз прозор или врата на улицу, непријављивање „*прилепчиве или заразителне*“ болести код људи или живе стоке, као и непридржавање наредби које у таквим ситуацијама полицијска власт изда; сакривање чињеница, болесника или марве од лекара који је дошао да извиди „*редњу*“; продавање меса или коже марве угинуле од прилепчиве и заразне болести без полицијског допуштења или противно постојећим о томе правилима; неблаговремено калемљење крављих богиња код деце (извршилац може бити родитељ или татор), као и њихово неовлашћено калемљење; бацање мртве стоке и нечистоћа у пијаћу воду и сточна појила, као и загађивање реке; продаја нездравог меса, непеченог хлеба, незрелог воћа или поквареног нездравог пића; тровање рибе и продаја покварене рибе; недозвољена продаја отровних ствари и лекова (уколико за последицу има опасну болест или смрт предаје се на осуду грађанском суду); непријављивање појаве беснила, недозвољено држање „*дивље вредоносне звери*“; дражење животиња ради повређивања људи; просипање и бацање нечистоћа на улицу; остављање стрвине или ма какве нечистоће пред туђим вратима или на јавном месту; нечишћење испред куће и дворишта; држање свиња у сред вароши; клање стоке на сокаку, као и веће количине стоке у вароши; сечење и крчмљење меса ван касапница; држање нечистим „*радилицма*“ од стране касапина, саланџија, сапунџија и свих занатлија уопште.

У осмој глави говори се о *штети и квару на баштини, посебно и о потрици*.²⁵

Девета глава носи наслов „*О превари разној: у продаји, куповини, погодби, најму, утајом, мером, и о преступцима неки наредба за еснафску и другу радњу*“.²⁶

У десетој глави предвиђени су полицијски преступи којима се *општини чини пагуба*.²⁷

Једанаеста глава бави се преступницима „*који сатиру жирородну гору*“.²⁸

²⁵ У ову групу полицијских преступа долазе: наношење штете правителственом, општинском или приватном добру; проваљивање или разваљивање правителствене, општинске или приватне ограде, као и рушење или кварење јавних знакова које власт постави; сеча обруча, прућа или коља у туђем забрану; брање воћа или грожђа из туђег воћњака или винограда; кошење сена или жита са туђе ливаде или њиве; прелажење на коњу или колима преко туђе баштине; намерно пуштање стоке у туђ воћњак, башту, виноград, њиву или ливаду; убијање туђег брава затеченог у штети без знања и наредбе власти; брање кукуруза или винограда у општинском потесу без општег договора и одобрења примирителног суда; пуштање стоке у опште ливаде и усеве без општинске наредбе; нетребљење „*боце траве*“ из своје баштине, а по наредби и из општинске утрине; наношење штете терањем стоке или трговине преко потеса; спречавање путника и трговаца да своју стоку и трговину напасу у општинском испусту; најзад, убијање неврдноне дивљачи у забрањено време.

²⁶ Полицијски преступи ове врсте су: наплата преко одређене таксе (крчмари, хлебари, месари и свећари, који су морали на вратима имати прилепљену таксу коју је полиција одредила и по којој су наплаћивали своје производе); недостатак нужних потрепштина за дочек гостију и држање механе нечистом; преварна продаја или куповина производа лажном мером; лажно или криво мерење од стране кантарнице; уметање разноврсних ствари у производе ради преваре (нпр. у брашно, маст, лој, восак, сир и сл.), као и стављање лоше робе на дно вреће, а боље на врх; жигосање и ровашење туђе стоке; узимање прекомерног ујма или крађа брашна или жита, као и узимање мита за млевање преко реда од стране воденичара; преварна продаја и куповина са млађима од 14 година; куповина драгоцености или ма које друге ствари од лица за које је очигледно да није његова, као и непријављивање полицијској власти таквог „*подозрителног продавца*“; залагање или примање на оставу или давање зајма на „*подозрителне ствари*“; непријављивање мангула власти; неизвршење налога за који је примљена капара, као и неплаћање извршеног налога; неиспуњење уговора о орању и сејању њиве; неовлашћено отварање механе или дућана или започињање заната; договорно обустављање занатске радње ради приморавања полицијске власти на уступање неких права или повишење/смањење такси (за овај преступ кажњавају се коловође договора, а уколико је престанак рада занатлија трајао дуже од два дана, они се предају грађанском суду на тежу осуду); неизвршење еснафских наредби; препродаја пијачних проивоа; продавање мајсторских рукотворина и трговачког еспапа ван панађура, као и пре прописног отварања панађура; избегавање плаћања таксе за продавце на панађуру; израда кључева без брава и немарно чување калауза; ситнија превара (до 1 дуката цесарског) при пазару лица које не зна праву вредност новца; скривање ствари код другог при претресу или попису куће који нареди полиција или при узапћењу по судском решењу; непријављивање наласка какве ствари вредности 4-200 гроша; злоупотреба печата добијеног од власти; издавање лажног сведочанства; најзад, и све друге преваре или мање просте крађе (превара до 300, крађа до 200 гроша) такође долазе у ред полицијских преступа.

²⁷ То су: неизвршење обавезе мерења на кантар издат под аренду у општини; крчмљење вина без плаћања „*акциса*“ арендатору; утаја општинског прихода; захватање и присвајање општинских добара; избегавање плаћања жировнице пуштањем туђих свиња на своје име у општинску шуму; неовлашћено жирење свиња; заграђивање жирородног дрвећа у општинској шуми; продаја меса у месту где су касапнице издате под аренду; кршење обавезе касапина да свакодневно има довољно доброг меса за житеље; пуштање стоке да се по вароши „*на досаду и штету обиту скитају*“.

²⁸ То су: сечење дрва за грађу које није у складу са добијеном шумском објавом (ако причинена штета не прелази 200 гроша, починилац се кажњава по Уредби од 23. јануара 1845. године, а у супротном се предаје грађанском суду); недозвољено крчење општинске шуме ради проширења баштине; неовлашћено прављење свињаца, ударање белега или других знакова, као и прављење пивница или салаша у општинској шуми; наношење штете шуми од стране козара (ако штета износи до 200 гроша, а ако прелази ову вредност, предаје се суду).

Полицијски преступи учињени „*при грађењу и оправљању кућа и дру- ги сграда*“ регулисани су у глави дванаестој.²⁹

Тринаестом главом предвиђени су полицијски преступи којима се крше наредбе у *вези са пожаром*.³⁰

Глава четрнаеста прописује као полицијске преступе понашања који- ма се изазива *опасност од воде*.³¹

Наредна глава говори о полицијским преступима против *путева и ђу- прија*.³²

У полицијске преступе који се односе на *путнике и пасоше* убрајају се: непоседовање пасоша у путу и путовање с туђим пасошем или под туђим именом, као и путовање странаца из Турске са или без тескере, али без карантинске феде.

Глава седамнаеста говори о полицијским преступима који се тичу *газда и укућана*. Најпре је предвиђена обавеза тачног извршења уговора

²⁹ То су: непостављање знака од стране дунђера при радовима на вишим кућама у вароши; заузимање сокака преко полицијском влашћу одређеног простора при грађењу или поправљању куће; ометање јавног проласка сокаком у вароши (постављањем буради, сандука итд.); неовлашћено грађење куће у вароши; непоступање по наредби полицијске власти да се кућа или друга зграда склона паду оправи и утврди или подупре (у случају опасне или смртоносне повреде неког лица или веће причињене штете изазване падом такве куће/зграде, кривац се предаје на осуду грађанском суду); недовољно обезбеђење скеле потребне за грађење (мајстор градитељ предаје се грађанском суду ако је рушење грађевине изазвало опасну или смртоносну повреду или већу штету), као и невештина и незнање мајстора које је за последицу имало рушење здања (он се ради недостојности мајсторског права предаје грађанском суду).

³⁰ То су: неовлашћено и непрописно прављење нових „*радишта*“ где ће се ватром радити (мумције, грнчари, ковачи и сл.), као и неоправљање старих по налогу полицијске власти; прављење дрвених оцака у збијеним варошима и непоступање по наредби полицијске власти да се већ постојећи дрвени оцаци замене новима од цигала; изношење неугашеног пепела на таван, у кошару, вајат или међу лако запаљиве ствари; неодазивање ојачара позиву да очисти ојак у вароши; скупљање сена на забрањеном опасном месту; одлажење на таван, кошару или места где се налазе лако запаљиве ствари са свећом без фењера, као и небрижљиво поступање са ватром и свећом уопште; паљење „*требежине*“ близу шуме, ограде, сена или жита, паљење сметлишта или ђубрета у авлији или било где у вароши; држање барута и фишека од стране дућанија преко мере коју полиција допусти; непоступање по наредби полицијске власти при гашењу пожара; немање прописаних справа за гашење пожара, као и неизвршење наредбе о држању по једног чабра воде код куће од стране оних који раде са ватром (пекари, фурунције, механције, ковачи, бравари, лончари итд.). Уколико неко украде ствари од „*погорелца*“, предаје се суду на осуду „*као лопов и велики злочинац*“.

³¹ Ту спадају: недозвољена градња нове или премештање старе воденице; недозвољено преиначавање воденичног јаза или бране (полиција у овом случају има право само извидети хоће ли овакав поступак бити штетан по општину, другу воденицу или добра појединца, те решити хоће ли воденица, јаз или брана остати, или ће се морати повратити у пређашње стање, а ако би се повела расправа о од раније постојећем јазу, воденици или брани, полицијска власт неће о њој решавати, већ само на захтев грађанског суда ствар иследити); неизвршење обавезе поступања по наредби полицијске власти о утврђењу обале; недопуштено затрпавање, засипање или скретање воденичног јаза или реке које служе за општу употребу; рушење обале, насипа или бране начињене ради утврђења обале; недозвољена сеча приобалне неродне горе; одвраћање или кварење водовода за општу потребу; запуштање воденице праћено плављењем општинских усева или села; најзад, затрпавање и кварење прокопа начињених за провод воде од кише и снега.

³² То су: захватање и присвајање од главног поштанског друма или од мањих сеоских путева и сокака; самовољно затварање, скретање или сужавање пута којим се околни житељи служе; непоступање по наредби полицијске власти да се пут оспособи за пролазак (у случају да га затрпа снег, киша или река провали или однесе ђуприју); препречавање јавног друма или пута; узимање ствари са ђуприје; вучење греда, плугова, дрљача и сл. по „*умјетно или художествено направљеном друму*“; непоступање по правилима о мимоилажењу на тесним путевима; уопште, нарушавање друма.

између газде и укућана или закупаца, а потом санкционисани разни модалитети непоштовање уговора од стране укућанина или кирајџије (останак у кући по истеку уговореног рока, неплаћање уговорене цене кирије, самовољно одношење ствари узапћених ради наплате кирије и неовлашћено скидање полицијског печата са узапћених ствари).

Полицијски преступи који се односе на *слуге и оне који их држе* регулисани су у глави осамнаестој.³³

Деветнаеста глава говори о *скитницама, сумњивим странцима и бећарима*.³⁴

Последњом, двадесетом главом обухваћени су полицијски преступи у вези са *„апсеницима и њиним чуварима“*.³⁵

Полицијски органи надлежни за испитивање и кажњавање полицијских преступа и поступак пред њима

Полицијски преступи не спадају у ред тежих преступа и злочинства, те ће њихове починиоце, према §.2-ом Полицијске уредбе, саме полицијске власти, по правилима прописаним Уредбом, *„на одговор узимати и по слову полицајног Закона казнити“*.³⁶ Полицијске власти, односно органи надлежни за испитивање и кажњавање полицијских преступа јесу:

1. примирителни судови општина,
2. срески начелници,
3. окружни начелници, и
4. управа вароши Београда.

³³ Такви су: непријављивање узимања у службу слуге (са или без исправе); примамљивање и подговарање туђег слуге; лажно препоручивање неверног и неваљалог слуге; превремено напуштање и бежање слуге из службе без разлога; непослушност, лењост и неуредност слуге којом је газди проузрокована штета (ако њен износ прелази 100 гроша предаје се суду на осуду); увреда и псовање газде или члана његове породице; дизање руке на газду (ако га *„окрвави или му други вред бојем нанесе“* предаје се суду на осуду); самовласно бијење и нечовечно поступање са слугом; примање на конак слуге без уверења да је уредно и са исправом из службе отпуштен; самовољно и безразложно закидање од плате или наднице слуги или надничару; најзад, подстрекавање других слугу или газдине деце на неверност, ленствовање, непослушност, неваљалство или ма какав порок.

³⁴ Полицијски преступи ове врсте су: скитња и беспослица; недозвољени повратак протераног у место из кога је протеран; одлазак бећара у други округ од оног визираног у исправи без оправданог разлога; непријављивање странца, као и лопова и хајдука, примљеног у кућу у року од 24 сата; било каква недопуштена интервенција бећара и слуга у својим исправама, као и крађа и коришћење туђе исправе. Што се странаца тиче, ако не могу доказати да се могу издржавати дозвољеним начином, морају се вратити у своју земљу.

³⁵ То су: недозвољено давање ствари апсеницима (у случају да се он тиме послужи и побегне из затвора, ако је полицијски преступник, кривац се кажњава за полицијски преступ, а уколико је одбегли затвореник био већи преступник, кривац за његово бекство предаје се суду на строжу осуду); бежање из апса или испред пандура (ако је полицијски апсеник кажњава га полиција, а ако је апсеник криминални или судски осуђен на робију, предаје се на осуду суду; у оба случаја, кажњава се и пандур коме је апсеник побегао); најзад, неуредно и небрижљиво прегледање или затварање апсана од стране апсанције, које је за последицу имало бекство апсеника.

³⁶ Уместо израза *„полицајни преступници“* и *„полицајни закон“*, који нису формално усаглашени са *Казненим закоником донетим 1860. године*, могу се користити термини *иступи* и *Казнени законик*.

Примирителни суд општине јесте месна или општинска полицијска власт. Сваки од њих суди у својој општини мање полицијске преступе, тј. оне за које је прописана затворска казна до 3 дана, телесна казна до 10 штапа и новчана казна до 2 талира (§.4. под а). Уколико кажњавање преступника превазилази делокруг надлежности примирителног суда, он ће их предавати на даљи поступак надлежном среском начелнику, односно примирителни суд окружне вароши окружном начелнику, а примирителни суд вароши Београда Управи вароши Београда (§.6). Примирителни судови ће при ислеђивању и решавању полицијских преступа поступати и по својим правилима – *Устројенију обштина* (§.8). *Уредба* предвиђа да је пресуда сваке полицијске власти извршна, тј. „апелирања у таковој пресуди нема“. Међутим, кажњени над којим је пресуда извршена, „ако мисли, да му је неправда учињена“, има право да се жали (усмено или писмено) вишој полицијској власти – надлежном среском начелнику, односно у Београду Управи вароши (§.16). Уколико срески начелник, по разматрању ствари, утврди да је примирителни суд исправно и законито поступио, одбиће жалбу као неосновану, а у противном ће жалиоца са својим мишљењем упутити надлежном окружном начелнику (§.17).³⁷

Срески начелници, сваки у свом срезу, надлежни су да испитују и кажњавају полицијске преступе, за које закон прописује затворску казну до 12 дана, телесну казну до 25 штапа и новчану казну од 2 до 8 талира. Уколико из учињеног испита над преступником увиди да његова кривица превазилази круг припадајуће му власти, срески начелник ће га спровести окружном начелству. Дужност је среског начелника да испитује и кажњава полицијске преступнике не само у месту где „обитава, него и у свакој другој обштини подручног му Среза, у коју год дође,... ако ји онда тамо за његову власт има, па су од примирителног Суда већ спремни, да му се могу на поступак предати“ (§.9).³⁸ Сваки полицијски преступ из круга своје надлежности срески начелник ислеђује и решава са два месна кмета или два општинара и са среским писаром (или његовим заступником) који ће водити протокол и помагати у раду.³⁹ Срески начелник је дужан да води *Протокол поступка с полицајним преступницима*, у коме ће се на крају сваког дела потписати осим њега и писар.⁴⁰ Разлози за изузеће среског начелника од поступања у случају који њему принадежи јесу сродство и завада са окривљеним или спреченост ма које врсте.⁴¹ На пресуду среског

³⁷ Окружном начелнику има право да се обрати и онај кажњени коме је срески начелник одбио жалбу као неосновану.

³⁸ Ове дужности срески начелник је ослобођен само уколико има „*пречи правитељствени посао, који не трпи одлагања*“ и потреба да одмах по завршетку тог посла оде из те општине.

³⁹ Срески начелник, при том, није обавезан да уважи мишљење тих кметова или општинара, пошто је само он одговоран за цео поступак (§.10).

⁴⁰ У Протоколу треба укратко али јасно назначити како је који преступник и пред којим кметовима или општинарима испитан, као и како је осуђен и кажњен или као невин ослобођен.

⁴¹ Срески начелник дужан је пазити да ни код кметова или општинара не постоје исти ови разлози. У

начелника кажњени се може жалити окружном начелнику.⁴²

Окружни начелници, сваки у свом округу, ислеђују и кажњавају полицијске преступе, запрећене казном затвора до 30 дана, телесном казном до 35 штапа и новчаном казном преко 8 талира. Уколико из испита увиди да кривица преступника превазилази његову надлежност или да је у питању дело за које казну не одређује полицијски закон (тежи преступ или злочинство), окружни начелник ће га предати надлежном окружном суду на осуду. Окружни начелник ислеђује и решава дела из круга своје надлежности са двојицом чланова свог начелства, при чему га њихово мишљење не обавезује. Наравно, и он је дужан да води уредан Протокол о свим полицијским преступницима које испита и казни/ослободи. Уколико окружни начелник званично изађе у свој округ и по потреби обавља „правитељствени посао“ (који обично врши срески начелник), има право узимати на одговор и кажњавати полицијске преступе из делокруга надлежности среског начелника. Жалба на пресуду окружног начелника подноси се Попечитељству внутрени дела.

Управа вароши Београда надлежна је за ислеђење и кажњавање полицијских престапа у месту, тј. у београдској вароши, исто као и окружни начелници. Управник вароши Београда ислеђује и решава преступе за које је надлежан са два члана варошке Управе, поступајући и по својим правилима – *Устројенију Управитељства вароши Београда*. На пресуду Управе вароши Београда може се жалити Попечитељству внутрени дела.

Имајући у виду чињеницу да се пресуда заснива на испиту полицијске власти, овај мора бити „*точан и довршен*“. У том циљу полицијској власти у време испита над оптуженим или окривљеним треба довести тужитеље и сведоке и предати ствари које служе доказивању престапа. Уопште, треба настојати да се полицијски поступак са преступником без разлога не одлаже и не одуговлачи, већ да се испит што пре обави. Одговорност за полицијске преступе је индивидуална, при чему окривљени или оптужени не може имати заступника на полицијском испиту. Странци су такође обавезни владати се по полицијским наредбама, с тим што ће полицијска власт преступе оних који су у надлежности конзулата, посланстава страних дворова и стране курире и татаре испитивати без њиховог присуства и слати их на даљи поступак Попечитељству внутрени дела. Полицијске власти суде и кажњавају и полицијске преступе војника гарнизона војске учињене на кућном одсуству.⁴³ Малолетници до наврше-

⁴² случају изузећа, среског начелника замењује окружни начелник или онај кога овај одреди (§.12).

⁴³ У случају да окружна полицијска власт (као и среска полицијска власт када јој се неко жали на пресуду примирителног суда општине) није сигурна како да реши дотични предмет, дужна је, према §-у 17-ом, да се ради потребног упутства обрати вишој власти (срески начелник окружном, а окружни начелник и Управа вароши Београда Попечитељству внутрени дела).

⁴³ Када је 3. марта 1896. донета *Уредба о Војној Дисциплини*, према којој иступе војника учињене за време одсуства и привременог отпуста грађанске власти ислеђене достављају војним властима на расправу, а пресуђене на извршење, дошло је противречности са прописом §. 24. *Полицијске уредбе*

них 13 година се за полицијске преступе предају родитељима, таторима или газдама, а школска младеж учитељима, да их они казне. Уредбом је одређено да се и покушај полицијског преступа кажњава, као и да непознавање полицијске наредбе не ослобађа преступника од одговорности. Уколико сам полицијски званичник учини полицијски преступ, оптужује се предпостављеној му власти која ће одредити која ће полицијска власт против њега водити поступак.⁴⁴

Основна правила полицијског испита и ислеђења, према §-у 33. Уредбе јесу:

а) Свако ко је у месту или у дому, дужан је одазвати се позиву полицијске власти ради одговора.⁴⁵ Полицијска власт може „*чрез пандура к себи дотерати*“ само онога за кога се зна да је крив и да би могао предстојећи полицијски поступак осујетити (бекством, сакривањем и сл.), као и вишеструког повратника у преступу који је иначе рђавог владања:

б) Полицијска власт може лицу за које постоји основана сумња да ће побећи одредити затвор док се дело не иследи, при чему се он урачунава у казну, а онај ко побегне да се ухвати и доведе;

в) Индиције које ће полиција у ислеђивању узети у обзир јесу: претходна(е) осуда(е) за такав или тежи преступ; неваљало и порочно владање уопште; јавно непријатељство са оштећеним; очигледни напредак онога од када је другоме штета преступом учињена, чему нико не зна извор, најзад, претња или најава зла које се касније и оствари;

г) На испит ће се одмах, као и учинилац ухваћен на делу, узети и онај:

и сукоба између министара унутрашњих дела и војног. Због тога је Касациони суд 13. јануара 1905. донео одлуку по којој је полицијска власт надлежна како за извиђање и суђење иступа, које учине војници кад су на одсуству, тако и за извршење своје пресуде, све догле, док се њеним радом не би војник ометао и спречавао у извршењу својих војних дужности, а то је, за све време док се војник налази на одсуству (ван своје дужности).

⁴⁴ Уредба предвиђа да, по правилу, кмету треба да суди други месни кмет са још два општинара; среском начелнику окружно начелство; окружном начелнику, његовом помоћнику и управнику вароши Београда званичници које одреди Попечитељство, а члану Управе вароши Београда Управник овог надлештва у присуству једног званичника из Попечитељства внутрени дела. Душан Алимпић примећује 1912. године да не постоји јединствено мишљење о томе важи ли и даље овај параграф, иако је то од огромног практичног значаја. Суштина питања одговорности полицијских чиновника за учињене иступне кривице је да ли они одговарају као и остали грађани пред редовним властима или потпадају под изузетну јурисдикцију. Уколико се узме да је овај параграф прећутно укинут *Законом о чиновницима грађанског реда и Уставом*, признаје се право општинским властима да извиђају и пресуђују иступе полицијских чиновника, те би се, „с обзиром на наше партијске теревенке, могло десити да општински судови једног дана покажњавају, па можда и похapse, све полицијске чиновнике“. С друге стране, уколико се узме да је он и даље у важности, „онда је несумњиво да би полицијски чиновници, изузетно од осталих српских грађана, за иступне кривице, одговарали искључиво претпостављеном старешини, без обзира на то да ли се ове кривице кажњавају по званичној дужности или по приватним тужбама“. Према његовом мишљењу, требало би ово законом прописати да иступне кривице полицијских чиновника извиђају и суде првостелени судови. *Полицијска уредба*, стр. 68-69.

⁴⁵ Извињавајуће околности су болест, нужда или посао који се због части или претеће штете не може одложити. Уколико је осумњичени путник или неко ко се спремио на хитан или неодложан пут, може се узети на одговор и касније, ако је познат човек, или ако за њега јемчи неко познат.

код кога се нађу знаци, алати или друге ствари које су се могле употребити при вршењу преступа или из њега проистичу; код кога се нађу писма у којима се говори о предметном преступу, као и онај на кога испитаник укаже као на кривца или учесника у предметном преступу, а то и друге околности чине вероватним;

д) Вештаци се позивају кад год су нужни да ствар извиде, оцене и објасне;

е) Полицијска власт ради лакшег откривања и окривљавања преступника треба да прибави и употреби при испиту ствари (нпр. разни алати, кључеви, оружје, одећа, писма) и знаке (трагове) којима се преступник послужио у извршењу дела;

ж) Испит се увек мора вршити тачно и озбиљно. Полицијска власт мора са испитаником да поступа *„разумно и ладнокрвно, ... не нападајући на њега суровим рјечма, а још мање непристојном псовком или претњом“*, а само уколико је он упоран у намерним лажима и обманама, може га казнити за то *„соразмерно с нешто затвора, или, ако је за то, с нешто боја“*;

з) Уколико испитаник не признаје дело, а не може ни доказати да га није учинио, треба га *„сведоцима и доказателствима убједити“*;

и) Када испитаник осим предметног, наведе и друге своје преступе, и њих треба одмах добро иследити;

ј) На испиту се морају уважити и могуће олакшавајуће околности, како би се узеле у обзир и при изрицању пресуде.

Да би се испитаник могао окривити, осудити и казнити, нужно је да се он *„убеди о свом недозвољеном или злом делу“*, а прецизирано је и шта се може узети као убеђење.⁴⁶ Невиност испитаника доказана је када се на испиту потпуно отклони *„свако подозрење“*. Као невин се пушта испитаник и када нису отклоњени поводи *„законог подозрења“*, али му се кривица није могла доказати законитим доказом (*„ни дјелом, ни сведоцима,*

⁴⁶ *Убеђењем* се по §-у 34. сматра: хватање на делу или добровољно признање дела полицијској власти; постојање јасних доказа (подударност места, времена, стања, као и ствари, оруђа, писама и сл.), најзад потврђење кривице сведочанством. У наредном §-у прописани су услови под којима се сведочанство сматра *убедителним*: ако заклетни званичник или служитељ посведочи да је затекао у делу, видео или ухватио испитаника, као и ако сведоци детаљно и тачно опишу преступ и за њега пред власти, па и на суочењу, окриве испитаника, а посебно ако још своје сведочење потврде и заклетвом. У оба случаја, међутим, полиција је дужна утврдити да нема места сумњи у сведочење. Свако је дужан сведочити и власти казати истину или оно на шта се може заклети. Против полицијског испитаника може сведочити лице старије од 18 година, познато као частан и уредан и умно здрав човек, који није у непријатељству са испитаником и који од пресуде не очекује никакву корист. Министар унутрашњих дела је 19. јуна 1887. упутио подручним полицијским властима *Распис* у коме наглашава да се заклетва захтева и од сведока и вештака и у иступним делима, а у *Објашњењу* од 22. јула исте године упућеном начелству округа шабачког, министар прецизира да заклинање сведока по потреби значи да ће се ови заклинати само кад власт посумња у истинитост њихових исказа, до чега може доћи због њиховог карактера, неподударања са осталим околностима или са исказима других сведока.

ни *обстојателствама*⁴⁷). У пресуди се мора навести за коју се кривицу неко осуђује, мора му се одредити и прописана казна (која ће се у сваком конкретном случају одмерити у границама које је одредио полицијски казнени закон), као и накнада коју ће платити оштећеном. Пуштање испитаника као невиног мора се такође у пресуди добро образложити.

Полицијска пресуда извршиће се на преступнику тамо где одреди она полицијска власт која је пресуду и донела, изузев ако се пресуда тиче активних или пензионисаних свештеника, званичника и чиновника, учитеља, као и осталих лица грађанског реда „која су особитим *отличијама чести и характера одарена*“.⁴⁸

Казне за полицијске преступе

Полицијском уредбом предвиђене су ове казне за полицијске преступе:

- а) затвор,⁴⁹
- б) новчана казна,
- в) телесна казна,⁵⁰
- г) укидање права еснафског или радње на извесно време,
- д) прогон из места пребивања у друго, и
- е) изгон из земље.

Казна затвора или *апса* има два степена: прости полицијски завор без гвожђа и строги затвор или затвор с лаким гвожђем. Као изузетна могућност предвиђен је и домаћи затвор с потребним полицијским надзором.⁵¹

Полицијска власт може изрећи и *новчану казну*, при чему оне које досуди примирителни суд припадају општинској каси, а све остале државној каси.

Телесна или *казна боја* изриче се онима који су рђавог владања и који су као сасвим неуредни, непослушни, упорни и бестидни изгубили грађанску част, бећарима, слугама и слушкињама и уопште онима који се издржавају радом од дана на дан. Телесна казна извршава се бојем по дебелим месу и то: над мушкарцима штаповима уобичајене и већ одређене дебљине, над женама камцијама, а над млађима од 16 година прUTOвима.

Полицијска власт може изрећи и *казну укидања еснафског права или друге радње* највише до 3 месеца.

⁴⁷ У овом случају се испитаник сматра за невиног док се против њега не појаве бољи докази.

⁴⁸ У питању су лица изузета од телесног кажњавања, којима се уместо телесне изриче новчана казна или ако им се она због „убожества“ не би могла изрећи, казна затвора, али се у овом случају пресуда подноси Попечитељству внУтрени дела које одређује како ће и где осуђени издржати казну.

⁴⁹ Параграфом 312 *Казнителног законика из 1860.* предвиђен је затвор са и без рада, чиме су изгубили важност §§-и 43. и 44. ове *Уредбе* који говоре о казни затвора.

⁵⁰ Телесна казна укинута је законом од 11. децембра 1873. године.

⁵¹ Казна домаћег затвора може се одредити одабраним људима доброг владања, који су достојни посебног уважања, као и онима којима би посао и фамилије страдале кад би се од кућа удаљили.

Прогон из једног места пребивања у друго, тј. из једног округа у други (на извесно време или трајно) може се изрећи само српским житељима који немају својих кућа и баштина.

Изгон из земље може се изрећи само страним поданицима, и то на одређено време или трајно.

Полицијска власт ће при одмеравању казне преступнику уважити *Уредбом* прописане отежавајуће и олакшавајуће околности (§38). Кривац заслужује тежу казну што су препреке које је морао савладати биле веће и што се више спремао да дело учини; што је светија и строжија дужност коју је преступом повредио; што већа опасност коју је могао предвидети проистиче из преступа; што је већу штету или повреду својим делом учинио; што је више изневерио указано му поверење; што је већи број часних људи или младежи на зло навео, наговорио или навукао; што је више учињеним преступом зла примера, саблазни или огорчења међу људима изазвао; што је више злобе, пизме или лукавства употребио у извршењу преступа; што је чешће и више пута зло чинио; најзад, што се више честитости од њега као образованог лица очекивало. Олакшава, пак, казну преступнику, ако се утврди да је малолетан; ако га је други наговорио или навео на преступ; ако га је оштећени или повређени раздражио; ако се раније добро и непорочно владао; ако је преступ учинио из страха или бојазни од срамоте; ако је преступ учињен у афекту; ако се добровољно с мањом користи задовољио или мању штету учинио преступом или је још и настојао да штету поправи; ако је добровољно одустао од преступа; ако се пре откривања преступа пријавио полицијској власти која је тако могла већу предстојећу опасност или штету отклонити или умањити; ако је пре него што је власт започела поступак надокнадио проузроковану штету; ако је без „затезања и извијања“ признао своју кривицу и открио саучеснике на испиту; најзад, ако је при извршењу преступа „случајно и преко свога обичаја“ био пијан.⁵² *Уредба* предвиђа и могућност кумулације казни⁵³, као и могућност замене једне казне другом.⁵⁴

⁵² Пијанцу и онеме ко се опије с намером да лакше или слободније учини зло, пијанство не умањује казну.

⁵³ Особито се затвор поопштрава кад му се дода телесна казна, „јавна обитинска работа“, а понекад и „слаба рана, давајући апсенику двапут у седмици или сваки трећи дан само сува леба и воде“.

⁵⁴ Ако се испостави да је преступник осуђен новчано тако слабог материјалног стања да би његова фамилија „нужду осетила“ или ко због њега „уштрб претрпио“, новчана казна замениће се сразмерним затвором; ако се услед извршења казне затвора фамилија преступника не би могла „изранити, или од какве невоље одбранити“, може му се затвор скратити и заменити делом општим радом или телесном казном, па чак и потпуно заменити телесном казном; уколико се покаже да преступник због какве слабости или болести или особитог телесног стања (нпр. трудноћа код жена) не може издржати телесну казну, ова се замењује сразмерним затвором; најзад, може се преступнику досуђени затвор заменити новчаном казном и то тако што ће платити један талир за два дана затвора.

Уместо закључка

Полицијска уредба из 1850. године је један од најдуготрајнијих српских закона. Донета у циљу да се нарастајући број разних злочинстава умањи и поправи стање у погледу личне и имовинске безбедности становништва, она је уједно и један од најпотпунијих закона онога времена, посебно ако се посматра као целина са *Казнителним закоником* из исте године. У већ поменутом спроводном писму ова два законска пројекта Државном савету, министар унутрашњих дела каже да су они могли бити краћи, али се попечитељство при њиховом састављању „морало управљати по поњатију и квалитету полицајни чиновника и по потребама народа“, у ком је циљу претходно саслушало и мишљења окружних начелстава, а затим их и само комисијски прегледало. Најбитнија измена извршена у пројекту уредбе од стране саветске комисије била је одбацивање установе полицијског суда,⁵⁵ али је и након ове интервенције полицијској власти остављен довољно јак ауторитет за одржање реда и безбедности у земљи. Управо ће они параграфи који овај ауторитет гарантују и опстати у дугом временском периоду и под различитим политичким режимима.

Можда се најбољи закључак о значају и домашају *Полицијске уредбе* и *Казнителног полицијског закона* може извући на основу ставова и мишљења ондашњег министра внутрени дела, Илије Гарашанина, који нису нимало изгубили на актуелности ни након више од 150 година. Најпре, из сваког написаног реда провејава Гарашанинова намера да се „*правда и правица набљудавају*“, која ће се остварити само ако се полицијске власти и кметови буду придржавали правила и граница постављених у полицијској уредби. Изричито наглашена у његовом спроводном писму којим је нова *Уредба* достављена полицијским властима,⁵⁶ садржана у самој *Уредби* (нпр. дужности попечитељства внутрени дела да све полицијске власти упућује на „*поредак и законитост*“ у поступању са полицијским преступницима; да када у овим пословима „*погреше или скриве*“ полицијске власти исправља и кажњава; као и да мотри и ради да свако „*на ком је неправедна и противузаконна полицајна пресуда изврше-*

⁵⁵ Пројекат је предвиђао општинске (идентични примирителним судовима), среске (састављени од среског начелника као председника, целог месног примирителног суда или 3 кмета из других општина и среског писара као деловође) и окружне полицијске судове (окружни наченик као председник, помоћник начелства или један срески начелник и 4 месна непорочна грађанина или 4 кмета из других општина и писар или практикант начелства као деловођа). Саветска комисија их је одбацила јер овој установи стоје на путу „наша уставност, устројство наши полицајни власти, наша финансијална средства, квалитет полицајни преступака и због овога нужност брзог поступка с полицајним кривцима, да се не спомене много и наш недостатак у људима, који би се за такве судове могли и морали употребити“.

⁵⁶ „Издавајући ову уредбу са полицајним закоником, Његова Књажевска Светлост са својим Правителством жели и зактева, да се при извијању тужбе противу некога преступника предане ... као и при изрицању пресуде, правда и правица набљудава“.

на, добије од оне полицајне власти, која му је криво учинила, накнаду проузроковане му штете, повређене чести и претрпљене казни“⁵⁷, као и обавеза среских начелника, окружних начелстава и Управе вароши Београда да воде и на три месеца подносе попечитељству на преглед тачан списак о полицијским преступницима),⁵⁸ ова намера потврђена је и разрађена истовременим издавањем опширних упутстава о примени *Полицијске уредбе и Казненог полицијског закона*. По овим упутствима, полицијске власти дужне су да „по чистој савести својој и по своме унутрашњем убеђењу и уверењу, но свагда по закону полицајном, са оном безпристрасном и непоколебимом бодрости, која честном и слободном човеку пристоји, да закљученија чине и пресуде изричу“, а стално морају имати на уму да ће чиновник за кога се докаже да је „правителство или приватне људе на своју корист или из пизме и освете оштетио“, не само бити лишен службе (по чл. 9 *Уредбе* о главним дужностима чиновника), него и строго кажњен, а кмет збачен и предат суду на осуђење. Даље, министар опомиње полицијске власти на постојање презумпције невиности и подсећа да је терет доказивања на тужитељу. Полицијске власти треба да буду обазриве при саслушавању сведока, „како ји важна сведочанства не би обманула и оптуженога у неправедну кривицу бацила“, а при нејасним доказима кривице оптужени се не сме окривити, јер је „боље стотину криваца без казне пустити, него једнога невинога осудити“ јер је најжалоснији случај када се „у законој форми некоме обида и неправда учини“. Полицијски закон нема за циљ „да освету над преступницима упражњава, него оне да одвраћа, који би преступници и злочинци бити могли, па на добар пут да ји исправља“. Имајући у виду ове ставове, Гарашанин је и могао закључити да „излазак ове полицајне уредбе и законика полицајног јесте за свакога Србина пожелано појављење“.

Литература:

1. Алимпић, Д., (1905), *Историјски развитак полицијских власти у Србији, 1793-1869*, Београд.
2. Алимпић, Д., (1920), *Полицијска уредба*, Београд.
3. Богдановић, Б., (2002), *Два века полиције у Србији*, Београд.

⁵⁷ Према *Допуни* од 4. септембра 1854. министар унутрашњих дела доноси коначно решење о овој накнади и изриче казну над полицијским чиновником, осим у случају теже кривице када се овај даје под суд. За овај §.18. који је стајао у вези са §-ом 17., и по његовом укидању изгубио важност, Душан Алимпић је закључио да „служи на част целом нашем старом законодавству, а највише творцима Полицијске уредбе“. (Алимпић, Д., 1920:57).

⁵⁸ Срески начелници су били дужни да преко надлежних начелстава подносе још и сумарни списак о томе колико су лица општински судови за мање полицијске преступе имали у поступку и казнили, све до укидања §-а 31. *Решењем од 12. децембра 1860. године*.

4. *Зборник закона и уредаба изданих у Књажеству Србском*, књ. I, II, V, VI, VII, VIII, XII, XIII, XIV, XV, XXVIII, XXX, XXXI, XXXII, L, LIX.
5. Зекавица, Р., (2006), *Историјски развитак полиције у Србији XIX века с посебним освртом на појаву и развој контроле њеног рада*, Безбедност, год. 48, бр. 1, стр. 149-173.
6. Јовановић, В., (2005), *Министарство унутрашњих дела Краљевине Србије*, докторска дисертација, Филозофски факултет – Одсек за историју, Београд.
7. Јовановић, С., (1990), *Уставобранитељи и њихова влада*, Београд.
8. *Министарство и министри полиције у Србији 1811-2001*, (2002), Београд.
9. *Полицијски зборник закона, уредаба и расписа у Краљевини Србији*, (1905), Београд.
10. Стојичић, С., (2002), *Национална историја државе и права*, Историјске свеске, Ниш.

Passing and significance of 1850 Police Directive Act

Abstract: *The police directive act from 1850 is one of the oldest and also one of the most complete and most modern laws in the nineteenth-century Serbia. Although many of its articles were suspended or changed by latter Serbian laws, directives and rules, it had been lawful for more than half of century. It was made in the period known as regime of defenders of constitution, and it is a product of need to make the authority of the police stronger and to keep justice in order at the same time. Before its enactment most of police violations of law were proceeded by courts, without any special procedure for their investigation and judging, and also without systematical criminal police law. The result of this complexion in which the police had no resources to attempt its objectives, was passing many offenders derelictioned and insufficiently personal and ownership safeness. By the Police directive act from 1850 police service was authorised to investigate and lawsuit police violations of law, which were defined and proceeded in the Criminal police directive act prescriptioned also in the year of 1850.*

Key words: *defenders of constitution, directive act, police violation of law, police service, punishment.*